ПОЛИТОЛОГИ XXIV

Эрдэм шинжилгээний бичиг №24: 142-161 дэх тал

СОНГУУЛИЙН ТӨВ БАЙГУУЛЛАГЫН СОНГОГЧИЙН БОЛОВСРОЛЫГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ЧИГ ҮҮРЭГ, ТҮҮНИЙ ХЭРЭГЖИЛТ

П.Алтанчимэг
МУБИС, Нийгэм, Хүмүүнлэгийн ухааны сургуулийн
Улс төр судлалын докторант

Хураангуй:

Энэхүү өгүүлэлд гадаад улс орнуудын сонгуулийн төв байгууллагаас сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй туршлагыг судлан, улмаар Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хорооны сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх хуулиар хүлээсэн чиг үүргийг хэрэгжилтийг сайжруулах арга замыг тодорхойлохыг зорилоо.

Түлхүүр үгс: Сонгогчийн боловсрол, сонгуулийн ерөнхий хороо, сонгууль, сонгуулийн ирц, улс төрийн соёл.

Удиртгал:

Төр, засгийн эрх мэдлийн легитим байдлыг хангах ардчилсан үндсэн хэлбэр нь сонгууль болохыг М.Вебер тэмдэглэсэн бол, Фрэнклин Рузвельт уг үйл явцын чанар нь сонгогчийн мэдлэгээс шалтгаалахыг сануулсан байдаг. Тэрээр “Сонгогчид нь сонголтоо ухаалгаар хийхэд бэлэн болоогүй цагт ардчилал амжилтад хүрэхгүй” гэдгийг цохон тэмдэглээд, боловсролыг “ардчиллын хамгаалагч” хэмээн нэрийдсэн юм.

Манай улс 1992 оноос шинэ ардчилсан үндсэн хууль[1]-иар 9 удаагийн Улсын Их Хурлын ээлжит сонгууль, мөн тооны Орон нутгийн иргэдийн Төлөөлөгчдийн хурлын сонгууль, 8 удаагийн Ерөнхийлөгчийн ээлжит сонгуулийг тус тус зохион байгуулж, сонгууль хэлбэрийн талаас боломжийн түвшинд бүрэлдэн тогтсон.[2] Гэвч агуулгын хувьд сонгогчийн боловсрол буюу иргэн бүрийн утга учиртай оролцоог төдийлөн анхаарч

[1] УИХ “Монгол Улсын Үндсэн хууль”, 1992
[2] СЕХ “Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн 1992-2024”, Улаанбаатар хот, 2024

үзээгүйн улмаас зарим түвшний сонгуулийг ирцийн босгогүй болгоход хүрсэн билээ.

Онол арга зүйн үндэслэл:

Тус өгүүллийн онол, арга зүйн суурь үндэслэл нь улс төрийн шинжлэх ухааны Институцийн шинэ онол (New Institutionalism), Үйл байдлын онол (Behavioral Theory) болон Оролцооны онол (Participation Theory)-ын хосолсон хандлагад тулгуурлана.

Сонгуулийн төв байгууллага нь зөвхөн хууль эрх зүйн хүрээнд сонгууль зохион байгуулах техник чиг үүрэгтэй бус, харин нийгмийн үнэт зүйл, ардчилсан соёлыг бүтээн төлөвшүүлэгч институт гэдэг агуулгаар тодорхойлогдоно [3] Энэхүү онолын үүднээс авч үзвэл, Сонгуулийн ерөнхий хорооны сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүрэг нь иргэдэд зөвхөн санал өгөх зааварчилгаа өгөхөөр хязгаарлагдахгүй, харин ардчиллын “албан бус институци” болох итгэлцэл, улс төрийн соёлыг бэхжүүлэхэд чиглэсэн стратегийн механизм юм.

Энэхүү институцийн нөлөөлөл нь Үйл байдлын болон Оролцооны онолын огтлолцол дээр иргэдийн улс төрийн нийгэмшлийн үйл явцтай шууд холбогддог. Оролцооны онолын үзэл баримтлалаар иргэдийн оролцоо нь зөвхөн санал өгөх өдөр ирц бүрдүүлэх төдийхнөөр хязгаарлагдах ёсгүй бөгөөд харин шийдвэр гаргах түвшинд нөлөөлөх, төрөөс хариуцлага нэхэх зэрэг өргөн хүрээг хамардаг[4]. Үүнд ардчилсан болон авторитар дэглэмийн суурь ялгаа оршино. Авторитар дэглэм нь иргэдийнхээ улс төрийн мэдлэг, оролцоог хязгаарлах замаар оршин тогтнодог бол ардчилсан төр нь иргэнээ өөрт нь хяналт тавих чадвартай болгож чадавхжуулдгаараа онцлог ялгаатай юм. Иймд сонгуулийн боловсрол нь иргэнийг төрийн үйл хэрэгт “идэвхгүй ажиглагч”-аас төрөө хянадаг, хариуцлага тооцдог “бодит оролцогч” болгон хувиргах гол хөшүүрэг болдог.

Өөрөөр хэлбэл, төрөөс олгож буй сонгогчийн боловсрол нь иргэдэд төрийн эрх мэдлийг хянах “босоо хариуцлага”-ын тогтолцоог хэрэгжүүлэх мэдлэг, чадварыг олгох зорилготой. Хэдийгээр сонгогчийн боловсрол нь иргэдийн хяналт тавих чадамжийг нэмэгдүүлэх хэрэгсэл боловч, үүнийг төрөөс санхүүжүүлэх нь эрх баригчдын суртал ухуулга болох эрсдэлтэй гэх

[3] March & Olsen “Rediscovering institutions: The organizational basis of politics”, Free Press, 1989

[4] S.R.Arnstein “A ladder of citizen participation.” Journal of the American Institute of Planners”, 1969

либертариан шүүмжлэл [5] олон улсад бий. Энэхүү эрсдэлийг хаах, улс төрийн тэгш өрсөлдөөнийг хангах гол баталгаа нь уг чиг үүргийг гүйцэтгэгч институцийн хараат бус байдал юм. Сонгуулийн төв байгууллага нь гүйцэтгэх засаглалаас хараат бус, бие даасан байх нь сонгогчийн боловсролыг улс төрийн нөлөөллөөс ангид, төвийг сахисан байдлаар иргэдэд хүргэх, улмаар иргэдийн бодит оролцоо, хяналтад суурилсан сонгуулийн легитим шинжийг бэхжүүлэх үндсэн нөхцөл болдог байна.

Сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх сонгуулийн төв байгууллагын чиг үүрэг:

Ардчилсан тогтолцооны тогтвортой байдлыг хангах гол тулгуур нь чөлөөт, шударга, ил тод сонгууль бөгөөд энэ нь иргэдийн идэвхтэй, хариуцлагатай оролцоонд тулгуурладаг[6]. Сонгогчийн оролцоо нь зөвхөн санал өгөх ирцийн тоон үзүүлэлтээр хэмжигдэхгүй, харин ардчиллын үнэт зүйлийг ухамсарлах, сонгуулийн утга агуулгыг ойлгох, мэдээлэлд суурилсан шийдвэр гаргах чадвар, иргэний оролцооны соёлд илэрдэг[7]. Энэ бүхнийг төлөвшүүлэхийн үндэс нь **сонгогчийн боловсрол** бөгөөд олон улсын жишигт ACE Electoral Knowledge Network, The Carter Center болон International IDEA зэрэг байгууллагууд сонгогчийн боловсролыг төрийн институтийн, ялангуяа сонгуулийн төв байгууллагын зайлшгүй хэрэгжүүлэх чиг үүрэг гэж үздэг.[8]

Сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх, мэдээлэл түгээх асуудлыг сонгуулийн төв байгууллагын үүрэгт оруулж хуульчлах явдал сүүлийн жилүүдэд улам бүр нэмэгдэж байна. Сонгуулийн төв байгууллагын чиг үүрэгт оруулан хуульчилснаар сонгогчийн боловсролын үйл ажиллагааны зардлыг хязгаарлах үндэслэлээс хамгаалж, жил бүр тасралтгүй үргэлжлэх болон иргэд, сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг хариуцах институтийг тодорхой болгох, хэрэгжилтийг хянах, тайлагнах зэргээр давуу талууд бий болдог байна.

Байнгын ажиллагаатай сонгуулийн төв байгууллагын үйл ажиллагаа нь зөвхөн санал хураалтын техник ажиллагаа бус байнгын үргэлжлэх процесс бөгөөд тэр дунд сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүрэг зайлшгүй багтана гэдгийг сонгуулийн төв байгууллагын үйл ажиллагааны сонгуулийн мөчлөг /Electoral cycle/-т дүрслэн харуулсан байдаг.

---

[5] J.Samples “Taxpayer-funded voter education: A conflict of interest”, https://www.cato.org/policy-analysis/taxpayer-funded-voter-education-conflict-interest, 2004

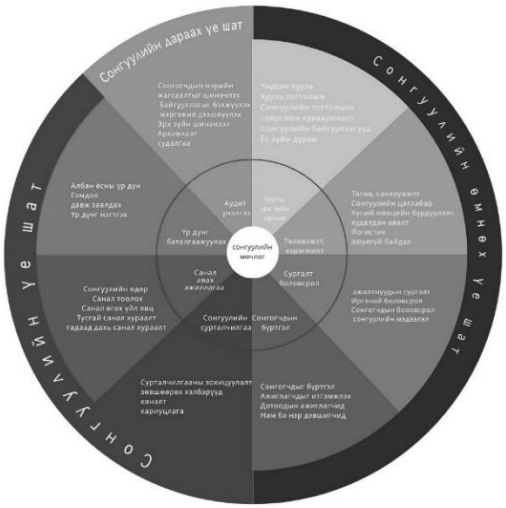
[6] Democracies, Community of “Warsaw Declaration”, Warsaw, 2000

[7] Aceproject “voter education”, https://aceproject.org/main/english/ve/vea02.htm, 2025

[8] The Carter Center “Election obligations and standards”, Atlanta, 2005

Сонгуулийн төв байгууллагын үйл ажиллагаа нь сонгуулийн өмнө, сонгуулийн үеийн болон сонгуулийн дараах гэсэн 3 үед хуваажж, тус бүрд хийгдэх ажлыг ерөнхий байдлаар тус дүрслэлд тусгасан байна. Энэхүү сонгуулийн мөчлөгийн загварыг International IDEA болон Европын Комисс хамтран 2005 онд боловсруулсан [9]

Зураг 1. Сонгуулийн мөчлөг /Electoral Cycle/

Эх сурвалж: Ардчилал, сонгуулийн туслалцааны олон улсын хүрээлэн /International IDEA/

Сонгогчийн боловсролыг төрийн үндсэн чиг үүрэг гэж үздэг байр суурийн эсрэгээр төр сонгогчийн боловсрол олгох нь буруу гэсэн байр суурьтай судлаач, судалгааны байгууллагууд мөн байна. Өөрөөр хэлбэл төрөөс сонгогчийн боловсролыг дэмжих шаардлагагүй, эсвэл төрөөс санхүүжүүлэх нь эрсдэлтэй гэж либертариан буюу төрийн оролцоог багасгах үзлийг баримталдаг судалгааны байгууллагууд үздэг. Сонгуулийн төв байгууллага нь сонгогчийн боловсрол дээшлүүлэх чиг үүрэгтэй байх нь буруу, эрсдэлтэй гэсэн үзлийн гол төлөөлөгчдөд Cato Institute “Government-Funded Voter Education Is Politically Risky” [10], Илья Сомин (Ilya Somin) [11] орно. Тэдний үзэж буйгаар дараах нөхцөл байдлын улмаас төр энэ үүргийг хэрэгжүүлэх нь буруу гэж үздэг. Үүнд:

[9] International IDEA, 2005
[10] J.Samples “Taxpayer-funded voter education: A conflict of interest”, https://www.cato.org/policy-analysis/taxpayer-funded-voter-education-conflict-interest, 2004
[11] I.Somin “Democracy and political ignorance: Why smaller government is smarter”, Stanford University Press, 2013

1. Төр сонгогчийн боловсролын хөтөлбөр хэрэгжүүлбэл энэ нь төр өөрийн эрх мэдлээ бататгах, иргэдийн саналд нөлөөлөх зэвсэг болж хувирч болзошгүй,
2. Төрөөс явуулж буй мэдээлэл, боловсрол нь ихэвчлэн одоогийн тогтолцоог (status quo) дэмжсэн шинжтэй байдаг тул иргэдэд шүүмжлэлт сэтгэлгээ суулгахаас илүүтэй төрд үнэнч байх хандлагыг төлөвшүүлдэг.
3. Сонгогчийн болон иргэний боловсролыг төрөөс санхүүжүүлэх нь улс төрийн өрсөлдөөний тэгш байдлыг алдагдуулж, эрх баригчид төрийн нөөцийг ашиглан иргэдийн үзэл санаанд нөлөөлөх эрсдэлтэй,
4. Сонгогчийн боловсрол нь төрийн бус байгууллага, нам, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын үүрэг болохоос төрийн үүрэг биш. Төр оролцоноор хувийн хэвшлийн санаачилгуудыг шахах эрсдэлтэй.
5. Төр зөвхөн эрх зүйн мэдээлэл, сонгуулийн зохион байгуулалтын талаарх агуулгад хязгаарлагдах ёстой гэж үздэг,
6. Олон жил нэг нам дангаар ноёрхсон улс орнуудын хувьд төр сонгогчийн боловсрол олгох нь суртал ухуулгын шинжтэй ажил болно зэрэг үндэслэлээр төрөөс сонгогчийн боловсрол олгохыг эсэргүүцдэг байна.

Дээрх үзэл баримтлалтай холбоотойгоор сонгуулийн төв байгууллага нь бие даасан, хараат бус байх асуудал нь сонгогчийн боловсролын чиг үүргийг хэрэгжүүлэхэд чухлаар тавигддаг. Сонгуулийн төв байгууллагын бие даасан, хараат бус байгууллага нь зөвхөн эрх зүйн орчны төдийгүй төсөв, санхүү болон удирдлагын томилгоо, байгууллагын чадавх зэрэг цогц байдлаар авч үзэх нь зүйтэй. Түүнчлэн сонгуулийн төв байгууллага сонгогчийн боловсролын чиг үүргийг хэрэгжүүлж буй нөхцөлд төсвийн хөрөнгийг үр ашиггүй үрэхгүйн тул хяналт, үнэлгээ, сайжруулалтыг тогтмол хийх шаардлагатай.

Нэгдсэн үндэсний байгууллагаас гаргасан Women & Elections Guide to promoting the participation of women in elections гарын авлагын 5 дугаар бүлэгт "Яагаад сонгогчийг боловсруулах хэрэгтэй вэ?" гэдэг асуултад "Сонгуулийн үед сонгогчийн болон иргэний боловсрол нь бүх иргэд эрэгтэй, эмэгтэй гэлтгүй өөрсдийн эрх, улс төрийн тогтолцоо, шийдвэрлэх гэж буй асуудал, санал өгөх газар болон журмыг ойлгоход зайлшгүй шаардлагатай байдаг. Сонгууль **амжилттай, ардчилсан** байх нөхцөл нь иргэд өөрсдийн **эрх, үүргээ мэддэг, хууль ёсны хүчинтэй санал**

өгөхөд хангалттай мэдлэг, мэдээлэлтэй байх, мөн **сонгуулийн үйл явцад ухамсартайгаар оролцох** чадвартай байх явдал юм” гэжээ.

Сонгогчийн боловсролын ачаар сонгогчид сонгуулийн үеэр аливаа хууль бус амлалт, ухуулга сурталчилгаанд амархан хууртагдахгүй, хэрсүү байж, аливааг олон талаас харах чадвартай болохоос гадна улс төрийн нам, эвсэл, нэр дэвшигчийн сурталчилгаа, суртал ухуулгад “тэсвэртэй” болдог. ...ард түмэн засгаа гартаа авч, түүнийгээ төлөөлөх байгууллагаараа уламжлан хэрэгжүүлэх зайлшгүй хэрэгцээнээс шууд урган гарсанд оршино. Нөгөөтээгүүр сонгууль нь ганцаар дарангуйлах ёсноос ангид байх гэсэн ард түмний язгуур ашиг сонирхлыг бас илэрхийлдэг. Энэ хоёр зүйл нь сонгууль байхын хийгээд орхиж болдоггүйн үндсэн шалтгаан болно [12] . Эдгээр шалтгаануудын улмаас төр сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх хандлага Дэлхийн олон улсад нэмэгдэж байна.

Сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг сонгуулийн төв байгууллагын чиг үүрэгт багтаасан улсуудын уг арга хэмжээг хэрэгжүүлэх хэлбэрийг дараах байдлаар ангилах боломжтой байна.

1. Институциональ болон Академик сургалтын загвар. Сонгуулийн төв байгууллага нь дэргэдээ байнгын ажиллагаатай сургалтын төв, институт байгуулж, эсвэл боловсролын яамтай шууд хамтран сургалтын хөтөлбөрийг өөрсдөө гардан хэрэгжүүлдэг. Энэ загварыг хэрэгжүүлж буй улсууд сонгогчийн боловсролыг "кампанит ажил" биш "тасралтгүй сургалт" гэж үздэг. Энэ загвар нь хамгийн чанартай, цэгцтэй боловсрол олгодог ч санхүүжилт их шаарддаг, төрийн институтийн чадавхаас шууд хамаардаг байна. Үүнд:

БНСУ-ын бие даасан сонгуулийн төв байгууллага нь дэргэдээ сонгуулийн боловсролын хүрээлэн (KOCEI)-тэй. Академик түвшинд тогтмол сургалт, судалгаа явуулдаг.

Гүрж улсын бие даасан сонгуулийн төв байгууллага нь тусгай сургалтын төвтэй, тус төвөөр дамжуулан олон улсын байгууллагууд болон дотоодын төрийн бус байгууллагуудтай хамтран ажиллаж сонгогчийн боловсролын төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлдэг.

Швед улсын сонгуулийн төв байгууллага нь засгийн газрын загвартай. Засгийн газрын загвар бүхий сонгуулийн төв байгууллага тул боловсролын яам, сургуулиудтай шууд захиргааны шугамаар хамтран ажиллаж сургуулийн хөтөлбөрт сонгуулийн агуулгыг тусган, төсөл, хөтөлбөр хэрэгжүүлэн ажилладаг.

[12] Б.Чимид “Сонгуульд суралцахуй (тогтолцоо, үйл явц, эрх зүй)”, УБ., 2008

Шинэ Зеланд улсын бие даасан загвар бүхий сонгуулийн төв байгууллага нь сургуулийн багш нарт хэрэг болох сургалтын материалуудыг бэлтгэн, сургууль багш нартай хамтран ажиллаж сонгогчийн боловсролын хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг.
Энэтхэг улсын бие даасан загвар бүхий сонгуулийн төв байгууллага нь урт хугацааны сонгогчийн боловсролын SVEEP хөтөлбөрийг хэрэгжүүлдэг ба тэр хүрээнд улс даяар маш нарийн бүтэцтэйгээр, сургууль бүрд клуб байгуулах замаар төрөөс шууд удирддаг жишээнүүд багтана.

2. Стратегийн түншлэлийн загвар. Сонгуулийн төв байгууллага нь "Захиалагч"-ийн үүрэг гүйцэтгэж, контент бэлтгэх, сургалт явуулах ажлыг мэргэшсэн ТББ, залуучуудын байгууллагад санхүүжилттэйгээр шилжүүлдэг. Энэ төрлийн загвар нь "Төрийн сурталчилгаа" гэж харагдахаас сэргийлж, зорилтот бүлэгт (залуучуудад) илүү ойр байдаг. Мөн сонгуулийн төв байгууллага дэргэдээ боловсролын тусдаа төв байгуулан ажиллах зардлыг хэмнэх давуу талтай гэж үздэг байна. Үүнд:
Канад улсын сонгуулийн төв байгууллага CIVIX байгууллага "Student Vote"-ийг гардан хийдэг.
Швейцар улсын сонгуулийн төв байгууллага залуучуудын парламент (DSJ) нь "Easyvote" төслөөр төрийн албаны хэлийг залуусын хэлэнд хөрвүүлдэг.
Эстони улсын сонгуулийн төв байгууллага "Tech + NGO" хоршил буюу технологийн компаниуд кибер боловсролыг, залуучуудын байгууллага иргэний идэвхийг хариуцдаг.
Герман улсын сонгуулийн төв байгууллага нь улс төрийн сангуудад санхүүжилт өгч, олон ургальч үзлээр боловсрол олгодог жишээнүүд багтана.

3. Олон нийт болон сүлжээний загвар. Уламжлалт төвлөрсөн сургалтаас илүүтэй нийгмийн идэвхтэй үйл ажиллагаа бүхий сүлжээ, олон нийтийн бүлгүүдийг ашиглаж, сайн дурынхан болон нөлөөллийн хүмүүсээр дамжуулан сонгогчийн боловсролын агуулгыг хүргэх хэлбэр. Энэ загвараар хэрэгжүүлэх нь газар зүйн хувьд тархай бутархай, хүн ам ихтэй, эсвэл төрд итгэх итгэл сул улсуудад хамгийн үр дүнтэй. "Хүнээс хүнд" (Peer-to-peer) зарчмаар ажилладаг байна. Үүнд: Филиппин улсын сонгуулийн төв байгууллага"Citizen Arms", Индонез улсад "Ардчиллын сайн дурынхан". Нийгмийг 10-11 бүлэгт хувааж, бүлэг тус бүрээс "агент" тай, АНУ улсад Rock the Vote, League of Women Voters зэрэг иргэний нийгмийн сүлжээнд тулгуурлан сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг байна.

Харин сонгогчийн боловсрол болон сонгогчийн боловсролын төсөл, хөтөлбөрийг үнэлэх тухайд: Улс орнууд сонгогчийн боловсролын төсөл, хөтөлбөр үйл ажиллагааны үр дүнг тараасан гарын авлагын тоогоор биш, харин сонгогчийн зан төлөвийн өөрчлөлтөөр хэмждэг чиглэлд анхаарч байна. Жишээлбэл Их Британи, Канад зэрэг улсуудад KAP (Knowledge, Attitude, Practice) үнэлгээний загварийг ашиглан сонгуулийн дараах олон нийтийн санал бодлын судалгаа хийн үнэлж, судалгааны үр дүнг парламентад тайлагнан, дараагийн сонгогчийн боловсролын стратеги төлөвлөгөөг дүгнэлтийг үндэслэн сайжруулах байдлаар явагддаг байна. БНСУ-д иргэдийн ардчиллын үнэт зүйлийн талаарх ойлголтыг хэмждэг тусгай индекс боловсруулан ажигладаг. Мөн сургалтад хамрагдсан хүмүүсээс "өмнөх" ба "дараах" сорил авч, мэдлэг нь хэдэн хувиар нэмэгдсэнийг тоон үзүүлэлтээр гаргаж ирдэг. Төсвийн зарцуулалтыг энэ үр дүнтэй харьцуулж үнэлдэг.

Зарим улс иргэдээс асуухаас илүүтэй, тэдний "хийсэн үйлдэл" (Data-driven analysis) дээр дүн шинжилгээ хийдэг. Сонгуулийн оролцоонд үндэслэн сонгуулийн дараах анхаарах шаардлагатай бүлгүүдийг тодорхойлж дараагийн сонгууль хүртэл тэр бүлгүүдэд тохирсон арга хэлбэрээр сонгогчийн боловсролыг хэрэгжүүлдэг байна. Өөр нэг сонирхолтой жишээ нь Австрали улсын сонгуулийн төв байгууллага санал хураалтын дараа хүчингүй болсон саналын хуудсуудыг цуглуулж, *яагаад* хүчингүй болсныг судалдаг. Жишээ нь: Хэрэв олон хүн тоог дараалаар нь биш, зүгээр "Х" тэмдэглээд хүчингүй болгосон байвал "Аан, бид Preferential voting системийг сайн тайлбарлаж чадаагүй байна" гэж дүгнэдэг.

Дэлхийн улс орнуудын сонгуулийн төв байгууллагууд нь өөрсдийн орны нөхцөл байдалд тохируулан сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргээ дээрх арга хэлбэрүүдээр хэрэгжүүлэх нь түгээмэл байна. Улс орнуудын сонгуулийн төв байгууллагын сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүрэг, түүнийг хэрэгжүүлэх арга хэлбэрийг судлах явцад нийтлэг анзаарагдаж буй байдал нь сонгогчийн боловсролыг зөвхөн сонгуулийн ирц бүрдүүлэх богино хугацааны кампанит ажил гэдгээс сонгуулийн мөчлөг хооронд үргэлжлэх тасралтгүй үйл ажиллагаа болгон авч үзэх хандлага нэмэгдэж байна.

Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хорооны сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүрэг, түүний хэрэгжилт

Сонгуулийн ерөнхий хороо нь 1992 онд Улсын Их Хурлын болон Ерөнхийлөгчийн сонгууль, ард нийтийн санал асуулгыг улсын хэмжээнд

зохион байгуулж явуулах бүрэн эрхтэйгээр байгуулагдаж, 2006 онд Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулиар бие даасан, хараат бус байдлыг нь баталгаажуулсан байна. Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулиар хорооны үйл ажиллагааны үндсэн чиг, үүрэгт "7.1.6. ард нийтийн санал асуулгын болон сонгуулийн хууль тогтоомжийг нийтэд тайлбарлан таниулах, сонгогчийн боловсролыг **дээшлүүлэх**, энэ талаар сургалт, судалгаа явуулах болон сонгуулийн явц, хугацааны талаар сонгогчдыг мэдээллээр хангах"[13] гэж сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг хуульчилсан байна. Өнөөдрийн байдлаар сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийн хэрэгжилтийг хангах хүрээнд байгууллагын 5 жилийн /2024-2027он/ стратеги төлөвлөгөөнд нийт 4 зорилтын нэг зорилт болгон оруулсан байна. Мөн Хорооны ажлын албаны бүтцийн хувьд Мэдээлэл, сургалт, судалгааны төвийг 2022 оноос 8 албан хаагчийн бүрэлдэхүүнтэйгээр байгуулан сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийн хэрэгжилтийг ханган ажиллаж байна.

Мэдээлэл, сургалт, судалгааны төв нь олон улсын байгууллага, ТББ, мэргэжлийн холбоод болон төрийн байгууллагуудтай хамтран сонгогчийн боловсролын үйл ажиллагааг хэрэгжүүлж байна. Үүнд, БНСУ-ын КОЙКА Олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага, НҮБ-ын Хөгжлийн хөтөлбөрийн дэмжлэгтэй "Хариуцлагатай сонгогч" хөтөлбөрийг 2022-2024 онд хэрэгжүүлж, "Сургагч багшийн сургалт"-ыг 5 удаа зохион байгуулж 21 аймаг 9 дүүрэгт 113 сургагч багш бэлтгэж, "Оролцогчийн сургалт"-ыг жилд 2 удаагийн давтамжтай буюу нийт 168 удаа зохион байгуулж, 4114 залуу сонгогчдыг хамруулсан байна. "Хариуцлагатай сонгогч" сургалтын хөтөлбөрийн агуулгын хувьд сонгогчийн боловсролыг өргөн утгаар нь ардчилсан сонгуулийн утга учрыг тайлбарлах, сонгуулиар сонгож буй төлөөллүүдтэй хамтран ажиллах, оролцоотой иргэн байх, мэдээлэлд шүүлтүүртэй хандаж, баримтаар нягтлах зэрэг агуулгууд багтсанаараа зөвхөн сонгуулийн ирцийн нэмэгдүүлэх төдийгүй ардчилсан нийгмийн оролцоотой, шүүмжлэлт сэтгэлгээтэй иргэдийн бэлтгэх чиглэлд анхаарч байна. Түүнчлэн төрийн бус байгууллага, Их дээд сургуулиудтай болон Үндэсний номын сантай хамтран оюутан залуучуудад сонгуулийн үйл ажиллагаа, санал тоолох төхөөрөмжийг танилцуулах сургалтыг жил бүр тодорхой хэмжээнд зохион байгуулж байгаа ч нийт сонгогчдын тоо /2024 оны УИХ-ын сонгуулийн сонгогчдын тоо 2,089,949/[14]-той харьцуулахад хүртээмжийн хувьд хангалтгүй хэвээр байна. Түүнчлэн сонгуулийн төв

[13] УИХ "Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль", УБ., 2006
[14] СЕХ "Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн 1992-2024", Улаанбаатар хот, 2024

байгууллагаас судлаач, эрдэмтэн, оюутнуудад зориулсан сонгуулийн өгөгдлийг нээлттэй өгөгдлийн форматаар www.opendata.gov.mn цахим портал болон хорооны цахим хуудас m-election.mn -д байршуулах, сонгуулийн боловсрол улирал тутмын сэтгүүлийг бэлтгэн цахим, цаасан хэлбэрээр тогтмол гаргаж байна.

Сонгогчийн боловсрол олгох нь сонгуулийн төв байгууллагын тухай хуулиар СЕХ-ны үндсэн чиг үүрэг боловч төсөв хангалтгүйгээс төлөвлөлт, хэрэгжилт, хяналтын асуудал учир дутагдалтай, хязгаарлагдмал хэвээр байна. Сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг хэрэгжүүлэх зардал нь байгууллагын үйл ажиллагааны зардлын "мэдээлэл, сурталчилгаа"-ны зардалд багтдаг байна. СЕХ-ны мэдээлэл, сурталчилгааны зардал нь 2020 онд 0 төгрөг, 2021 онд 0 төгрөг, 2022 онд 118 сая, 2023 онд 60.5 сая, 2024 онд 33 сая, 2025 онд 70.6 саяас 49,8 сая (төсвийн тодотголоор хасагдсаар 49,8 сая), 2026 онд 9 сая төгрөгийг уг зардалд төсөвлөсөн байна. Байгууллагын мэдээлэл, сурталчилгааны зардал гэдэг нь зөвхөн сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх үйл ажиллагааны зардал биш бөгөөд байгууллагын сургалт, мэдээлэл, сурталчилгааны бүхий л ажилд зарцуулагдах нийт зардал юм. Дээрх тоон үзүүлэлтээс бие даасан хараат бус байгууллагын хуулиар тогтоосон үндсэн чиг үүрэгт шаардагдах төсөв засгийн газраас шууд хамааралтай байгааг харах боломжтой юм. V-Dem, ACE, International IDEA зэрэг байгууллагын харьцуулсан үзүүлэлтүүдээс харахад институтийн хууль эрх зүйн (de jure) бие даасан байдал дангаараа хангалтгүй бөгөөд функциональ (de facto) буюу үйл ажиллагааны бодит бие даасан байдал илүү чухал болохыг харуулав. Тухайлбал, санхүү, хүний нөөц, стратегийн шийдвэр гаргах чадавх [15] хязгаарлагдмал нөхцөлд сонгогчийн боловсролын бодлого тогтвортой хэрэгжих боломж буурдаг байна.

Одоогоор улс орнууд сонгогчийн боловсролын үр нөлөө, түвшинг үнэлэхдээ ихэвчлэн сонгуулийн ирц, мэдээллийн хүртээмж зэрэг тоон үзүүлэлт ашиглаж байна. Цаашид үнэлгээний аргачлалд сонгогчийн зан төлөв, мэдээлэл боловсруулах чадвар, үнэт зүйлийн өөрчлөлт зэрэг чанарын үзүүлэлтийг хамруулах нь бодлогын үр нөлөөг илүү бодитой дүгнэж, стратегийг нарийвчлан боловсруулах боломж олгоно[16].

[15] Д.Бат-Эрдэнэ "Үндсэн хуульт ардчиллыг хамгаалах чиг үүрэг, сонгуулийн төв байгууллагын бүрэлдэхүүний хараат бус байдал", УБ.: Титанпринт, 2024

[16] IFES "Civic education for civil society: A guide for technical assistance providers", https://www.ifes.org/publications/civic-education-civil-society-guide-technical-assistance-providers, 2014

Монгол Улсын Их хурлын сонгуулийн ирцийг 1992-2024 он[17] хүртэл харьцуулан авч үзье.

Хүснэгт 1. УИХ-ын ээлжит сонгуулийн ирц 1992-2024 он

Сонгууль	Сонгуулийн насны иргэд	Бүртгэгдсэн сонгогчид	Санал өгсөн сонгогч	Ирцийн хувь
1992 УИХ	1,202,704	1,085,129	1,037,392	95,6
1996 УИХ	1,218,549	1,147,260	1,057,182	92,1
2000 УИХ	1,364,862	1,247,033	1,027,985	82,4
2004 УИХ	1,472,372	1,279,516	1,051,812	82,2
2008 УИХ	1,607,825	1,542,617	1,179,448	76,46
2012 УИХ	1,882,035	1,840,824	1,238,537	67,28
2016 УИХ	1,998,823	1,911,047	1,406,123	73,58
2020 УИХ	2,132,294	2,003,969	1,475,780	73,6
2024 УИХ	2,224,233	2,089,949	1,450,037	69,4

Эх сурвалж: Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн 1992-2024 он.

Сүүлийн жилүүдэд зөвхөн Монгол Улсад төдийгүй дэлхий нийтээр залуучуудын сонгуулийн оролцоо буурч байна. Тэр дундаа 18-25 насны залуучуудын ирц өмнөх жилүүдэд тун хангалтгүй байсныг энд дурдах нь зүйтэй болов уу. Жишээлбэл, 2012 оны УИХ-ын сонгуульд тэдний ердөө 38%, 2016 оны сонгуульд 50% , 2020 оны УИХ-ын сонгуулиар 63% , 2024 онд 48.4%-ийн ирц[18]-тэй оролцсон байна. Орон нутгийн хурлын сонгуулийн тухайд сонгогчийн оролцоо хуульд заасан ирцийн босго давахгүйн улмаас Орон нутгийн хурлын сонгуулийг 2020 оноос ирцийн босгогүй болгосон зэргээс сонгуулийн оролцоо ямар түвшинд байгаа нь харагдаж байна.

УИХ-ын 2024 оны ээлжит сонгуульд санал өгөөгүй сонгогчдын тоог насны бүлгээр авч үзвэл 18-24 насны залуучууд байгаа бөгөөд энэ бүлгийн 70% нь сонгогчийн боловсролын талаар ямар ч мэдээллийг авч чадаагүй гэж судалгаанд хариулсан байна.[19]

ХЭҮК-ын 24 дэх илтгэлд "..сонгогчийн боловсролын талаар дүгнэхдээ сонгогчийн боловсролд зориулсан үндэсний хөтөлбөр хэрэгждэггүй, сонгуулийн төв байгууллагын бүрэн эрхэд хамааруулан хуульчилсан нь хангалтгүй гэсэн байна. Түүнчлэн сонгогчдод боловсрол олгох үйл ажиллагаа нь цаг хугацаа, хөрөнгө мөнгө, хүний нөөц ихээр шаарддаг ажил учир үндэсний хэмжээнд төрийн болон төрийн бус, иргэний

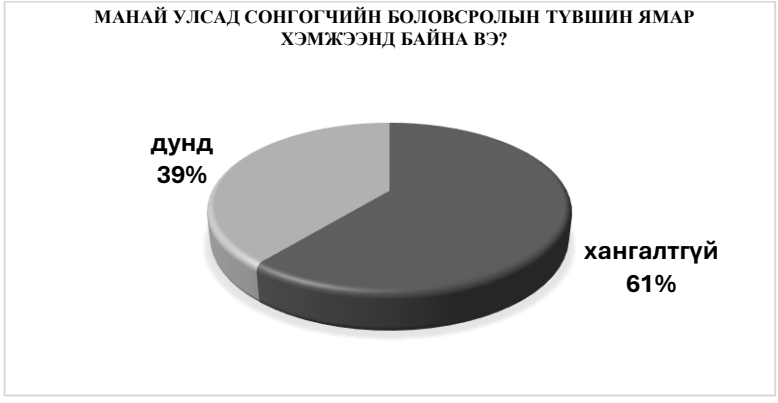
[17] СЕХ "Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн", УБ., 2024
[18] СЕХ "Сонгуулийн ерөнхий хороо", m-election.mn, 2025
[19] ХЭҮК "Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 24 дэх илтгэл", УБ.: Адмон принт, 2025

нийгмийн байгууллага, хэвлэл мэдээллийн байгууллага, олон улсын байгууллагатай хамтран өргөн хүрээнд хэрэгжүүлэх нь зүйтэй. Мөн сонгогчдод бүх талаар ойлгомжтой дэлгэрэнгүй мэдээлэл өгөх нь сонгуулийг зардал багатай, цаг хугацаа хэмнэн явуулахад тустай бөгөөд сонгогчийн боловсрол сайн байх тусам сонгуулийн ирц, оролцоо илүү байдаг болохыг илтгэгч олон улсын эрдэм шинжилгээний бага хурлын илтгэлд дурдаж байжээ" гэсэн байна.

Сонгуулийн ерөнхий хорооны сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийн хэрэгжилтийг үнэлэх, сонгогчийн боловсролын өнөөгийн түвшинг үнэлэх болон цаашид сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийг хэрхэн хэрэгжүүлэх арга замыг тодорхойлох зорилгоор экспертийн ярилцлагыг хийлээ. Тус ярилцлагад улс төрийн намын төлөөлөл-9, бие даасан судлаачид-7, төрийн бус байгууллагын төлөөлөл-7, хэвлэл мэдээллийн салбарын төлөөлөл-8, олон улсын байгууллагад ажиллаж байсан төлөөлөл-5 нийт 36 экспертээс ярилцлага авлаа.

1. Манай улсад сонгогчийн боловсрол ямар түвшинд байгааг экспертүүдээс асуудал 61% нь сонгогчийн боловсролын түвшин "хангалтгүй" гэж үзсэн бол үлдсэн 39% нь "дунд" гэж үнэлсэн байна.

Зураг 2. Манай улсад сонгогчийн боловсролын түвшин

Эх сурвалж: Экспертийн ярилцлага

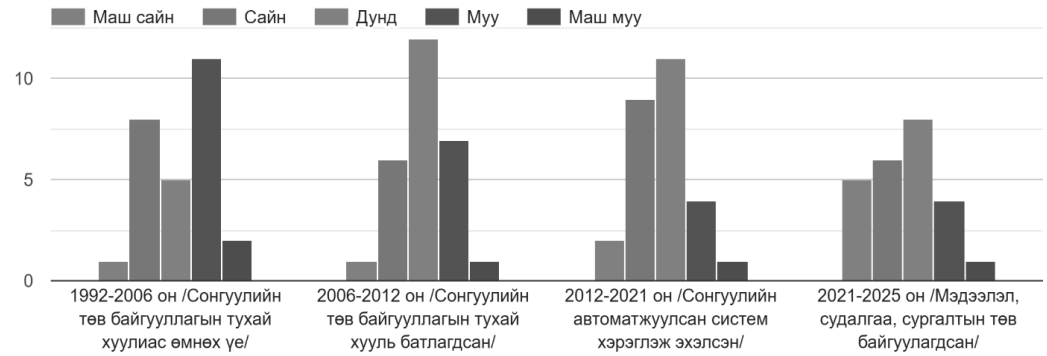
Сонгогчид санал өгөх техникийн мэдлэгтэй ч (хаана, яаж дугуйлах), *яагаад* санал өгөх, мөрийн хөтөлбөр хэрхэн ялгах, үнэт зүйлийн талаарх мэдлэг дутмаг байна. Түүнчлэн сонгогчид мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийх чадвар сул, сошиал медиагийн давлагаа, поп амлалтад

амархан автах, санал худалдах зэрэг асуудлууд байсаар байна гэж хариулсан байна. 1992 оноос өнөөг хүртэл сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиглэлээр тодорхой ахиц гаргасан ч энэхүү үйл ажиллагаа кампанит ажлын шинжтэй, зөвхөн сонгуулийн өмнөх богино хугацаанд явагдаж ирсэн байна. Тогтвортой бодлого, судалгаанд суурилсан төлөвлөлт, тусгай бүтэц, төсөвгүй байдал нь сонгогчийн боловсрол хангалтгүй байгаагийн гол хүчин зүйл гэж үзсэн байна.

Түүнчлэн эрх зүйн орчны тогтворгүй байдал нь сонгогчийн боловсролын дорвитой сургалтын бааз, материал бүрдэхгүй байгаатай холбоотойг экспертийн ярилцлагын судалгаагаар судлаачид цохон тэмдэглэж байлаа. Монгол Улс нь парламентын сонгуулийн тогтолцоог нийт найман удаа 1992, 1996, 2005, 2011, 2015, 2016, 2019 болон 2023 онд УИХ-ын сонгуулийн өмнө өөрчилжээ. Сонгуулийн гол дүрэм олон удаа өөрчлөгддөг, улс төрийн орчны тогтворгүй байдал нь урт хугацааны, тогтвортой сонгогчийн боловсролын хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд саад болсон гэж үзэж болох талтай.

2. Экспертүүдээс сонгуулийн ерөнхий хорооны сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргээ хэрхэн хэрэгжүүлж байгаа дээр үнэлгээ авахад 2021 оноос хойш сайжирч байгаа гэсэн хариултыг өгсөн өгөөд эерэг үнэлж буйн шалтгааныг СЕХ дангаараа биш сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх боломжтой бусад оролцогч талуудтай хамтран ажиллаж байгаа нь сайшаалтай гэж дүгнэж байлаа.

Зураг 3. Сонгуулийн ерөнхий хорооны сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргийн үнэлгээ

Эх сурвалж: Экспертийн ярилцлага

Түүнчлэн экспертүүдийн үнэлгээгээр сонгогчийн боловсрол нь зөвхөн сонгуулийн үеэр идэвхждэг, кампанит ажил хэлбэртэй байгаа тул цаашид сонгуульгүй жилүүдэд үргэлжлэх тасралтгүй процесс байх, мөн агуулгыг өргөтгөж оролцоотой иргэдийг бэлтгэх чиглэл хандах ёстойг онцолж байв.

3. Экспертийн ярилцлагаар сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэхэд СЕХ-ноос гадна ямар байгууллагууд оролцоо боломжтой талаар тодруулахад Улс төрийн нам, ЕБС, Их дээд сургууль, ТББ, хэвлэл мэдээлэл болон бусад төрийн байгууллагуудыг сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэхэд өөр, өөрсдийн үйл ажиллагаагаар дамжуулан тодорхой үүрэг, хариуцлагатай оролцох боломжтой гэж үзсэн байна.

Сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх, мэдээллээр хангах ажил маш чухал бөгөөд тэдгээрийн хэрэгжилтийг хангах асуудал нь ихээхэн цогц шинжтэй учраас гагцхүү СЕХ-д даатган орхих нь учир дутагдалтай юм. 1992 оноос Шинэ Үндсэн хуулиар сонгууль зохион байгуулж эхэлснээс хойш сонгогчийн боловсролын чиглэлд олон улсын байгууллага, дотоодын иргэний нийгмийн байгууллага болон албан бус боловсролын төвүүд ихээхэн чухал үүрэг гүйцэтгэсээр ирсэн. Түүнчлэн ерөнхий боловсролын сургууль (ЕБС), бусад боловсролын байгууллагууд, хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд болон улс төрийн намууд ч мөн сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх оролцогч талууд болно.

ЕБС: Сонгогчийн боловсролыг олгох өөр нэг томоохон институт бол ЕБС бөгөөд ЕБС-ийн ахлах ангиудад нийгэм судлал хичээлээр сонгогчийн боловсролын агуулгыг 8 дугаар анги /Орон нутгийн нутгийн удирдлага/ 9 дүгээр анги /ардчиллын тухай/,10 дугаар анги /Улс төр, эрх мэдлийн хуваарилалт/, 11 дүгээр анги /Улс төр, сонгууль../-д ангиудад сурагчдад олгож байна. Улсын хэмжээнд Ерөнхий боловсролын сургуулийн 12 дугаар ангийг жилдээ дунджаар 35,000 /2020 онд 34,816 төгсөгч, 2021 онд 31,908 төгсөгч, 2022 онд 33,135 төгсөгч, 2023 онд 35,506 төгсөгч, 2024 онд 42,993 төгсөгч/[20] орчим сурагч төгсдөг байна. Тэгэхээр 4 жилд 140.000 орчим шинэ сонгогчид Ерөнхий боловсролын сургуулиас бэлтгэгдэж байгаа юм. Хэрэв нийгмийн ухааны хичээлээр ардчиллын болон сонгогчийн боловсролын агуулгуудыг хангалттай хэмжээнд олгож чадвал шинэ сонгогчийн боловсролын асуудлыг тодорхой хэмжээнд хангах боломжтой юм.

[20] Үндэсний статистикийн хороо “Ерөнхий боловсролын сургуулийг өдрөөр суралцан төгсөгчдийн тоо”, www.1212.mn, 2025

ТББ болон Олон улсын байгууллага: эдгээр байгууллагууд нь Монгол Улсын иргэний болон сонгогчийн боловсролын гол хөдөлгөгч хүч болдог. Олон улсын байгууллагуудын санхүүжилтээр дотоодын ТББ-ууд сонгогчдын оролцоог нэмэгдүүлэх, ялангуяа залуусын оролцоог сайжруулах болон сонгуулийн процессын үйл ажиллагааны нээлттэй, ил тод байдлыг сайжруулах чиглэлээр төсөл, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлж хамтран ажилладаг. Үүнд, АНУ-ын Олон улсын хөгжлийн агентлагийн дэмжлэгтэйгээр Бүгд Найрамдахчуудын Олон Улсын Хүрээлэн, Азийн сангийн хамтран хэрэгжүүлсэн "Залуучууд, эмэгтэйчүүдийн сонгууль, улс төрийн оролцоог идэвхжүүлэх нь" (SWYEEPPM) хөтөлбөр[21] нь иргэдийн сонгуулийн оролцоог нэмэгдүүлэх хөтөлбөр багтана. Тус хөтөлбөрийн хүрээнд Монголын ИНБ-уудаар дамжуулан олон тооны төслүүдийг хэрэгжүүлсэн нь сонгогчийн боловсрол төдийгүй сонгуулийн эрх зүйн, зохион байгуулалтын үйл ажиллагааг сайруулахад бодитой нөлөө үзүүлэхүйц үр дүнг авчирсан. Лийд төгсөгчдийн холбооны "Сонгуулийн дата хакатон"төсөл, "Сонгуулийн ирц (сонгогчийн бүртгэл)-ийн мэдээллийг ил тод болгох нь" судалгаа[22], Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн сонгох эрхийн хэрэгжилт: Монгол Улсын ерөнхийлөгчийн 2021 оны ээлжит сонгууль ажиглалт (2021 он), Бодлогод залуусын хяналт ТББ-ын хэрэгжүүлсэн "Сонгуулийн амлалт дата сан"[23] гэх мэт олон төслүүд нь бодитой үр дүнг авчирсан төслүүд хэрэгжүүлсэн байна.

Түүнчлэн CFLI/FCIL Орон нутгийн санаачилгыг дэмжих Канад сангийн дэмжлэгтэй дотоодын ИНБ-уудын сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиглэлийн хэд хэдэн төсөл хэрэгжсэнээс дурдвал Цогц хөгжлийн үндэсний төв. Сонгогчийн гарын авлага УБ, 2024 он, ЛИЙД төгсөгчдийн холбооны хэрэгжүүлсэн "Сонгуулийн луужин" төслүүд нь СЕХ-ны Мэдээлэл, судалгаа, сургалтын төвтэй хамтран ТББ-ын хэрэгжүүлсэн үр дүнтэй, бодитой төслүүд болсон. Олон Улсын байгууллагуудын санхүүжилт, хөтөлбөрийн бүрээнд дотоодын ТББ-ын хэрэгжүүлсэн дээрх төсөл, арга хэмжээнүүд нь сонгогчийн боловсролд тодорхой дэмжлэг болсон нь гарцаагүй. Мэдээж эн хамтын ажиллагааг цаашид ч үргэлжлүүлэх нь зүйтэй. Улс төрийн нам: Ардчилсан улс орнуудад улс төрийн нам нь төлөөллийн ардчилалд онцгой үүрэгтэй оролцогч институт болохын хувьд нийгмийн хөгжилд чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Энэ утгаараа Монгол Улсын Үндсэн

[21] U.S. Embassy in Mongolia "Монгол Улсад залуучууд, эмэгтэйчүүдийн сонгууль, улс төрийн оролцоог идэвхжүүлэх", https://mn.usembassy.gov/mn/pr-0, 2023
[22] LEADAA "Сонгуулийн ирц (сонгогчийн бүртгэл) судалгаа", УБ., 2021
[23] ТББ, Бодлогод залуусын хяналт "Сонгуулийн амлалт", https://www.policywatch.mn/databankgeneral.html, 2022

хуулийн 2019 оны нэмэлт, өөрчлөлтөөр Нам нь улсын хэмжээний бодлогын нам байна гэж зааж, Улс төрийн намын тухай хуулийн 2023 оны шинэчилсэн найруулгад хэд хэдэн чухал заалтаар тусгалаа олсны нэг нь иргэд, намын гишүүдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүрэг билээ. Улс төрийн намын үйл ажиллагааны чиг үүрэгт иргэд, намын гишүүдэд улс төрийн боловсрол олгох мөн ил тод нээлттэй ажиллах зэрэг нийгмийн өмнө хүлээх тодорхой чиг үүргийн агуулгыг нэмж хуульчилсан. Тиймээс Улс төрийн намуудын зүгээс олон нийтийн өмнө хүлээсэн үүргээ хууль, эрх зүйн хүрээнд чанд гүйцэтгэх чадавхтай байх шаардлага зүй ёсоор тавигдана. Тэр дундаа Улсын их хурлын сонгуулийн үр дүнгээр төрийн санхүүжилт авч буй нам, тухайн санхүүжилтийн 15 хувийг иргэдийн улс төрийн боловсролд, 15 хувийг намын гишүүдийн улс төрийн боловсрол, оролцоог дэмжихэд зарцуулахаар зориулалтыг нарийвчлан тодорхойлсон. Хуулийн хэрэгжилтэд дэмжлэг үзүүлэхээр Сонгуулийн ерөнхий хорооноос Намын гишүүн, иргэдэд улс төрийн боловсрол олгох жишиг хөтөлбөрийг баталж улс төрийн намуудад хүргүүлсэн байна. Сонгуулийн ерөнхий хороо нь төрөөс санхүүжилт авч буй намуудын зардлын зарцуулалтад хяналт тавих замаар хуулийн хэрэгжилтийг хангаж, хяналт тавьж ажиллах юм.

Хэвлэл мэдээлэл: Хэвлэл мэдээллийн салбар нь сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх, сонгуулийн мэдээлэл түгээх гол оролцогч тал бөгөөд ялангуяа сонгуулийн хугацаанд сонгуулийн байгууллага бөгөөд улс төрийн нам, эвсэл болон нэр дэвшигч нартай хамтран ажилладаг. Сошиал медиагийн хэрэглээ идэвхтэй өргөжиж, сонгуулийн үеийн гүтгэлэг, худал мэдээлэл болон популист амлалтууд хурдтай газар авч буй нийгэмд хэвлэл мэдээллийн салбар сонгогчийн боловсролд ялангуяа баримтад тулгуурласан (Fact-check) мэдээлэл түгээх, худал мэдээлэлтэй тэмцэх зэргээр сонгуулийн төв байгууллагатай хамтран иргэд, сонгогчидруу хандан ажиллах зайлшгүй шаардлага үүсээд байна. Мэдээж хэрэг төрийн албан ёсны хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болох олон нийтийн радио, телевиз (МҮОНРТ) хуулиар хүлээсэн үүргийнхээ сонгогчийн боловсролын контент бэлтгэн түгээх үүрэгтэй тул сонгогчийн боловсролын цуврал агуулгыг СЕХ-той хамтран бэлтгэн түгээх чиглэлд хамтран ажиллах боломжтой.

4. Экспертийн ярилцлагын сүүлийн хэсэгт сонгуулийн ерөнхий хороо сонгогчийн боловсролыг дээшлүүлэх чиг үүргээ цаашид хэрэгжүүлэхдээ арга хэлбэрээр ажиллах нь илүү үр дүнтэй талаар тодруулахад. СЕХ үндэсний хэмжээний хөтөлбөр боловсруулж, бусад оролцогч талууд /ЕБС, ИНБ, мэргэжлийн холбоо, төрийн байгууллага, хэвлэл мэдээлэл болон улс

төрийн нам/-ын уялдааг хангах байдлаар хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх. Үндэсний хөтөлбөр батлагдсанаар *нэгдүгээрт*: сонгогчийн боловсролын асуудлыг урт хугацааны тасралтгүй үйл явц болгон авч үзэх, *хоёрдугаарт*: оролцогч бүх талуудыг нэгдсэн агуулга, материалаар хангах, *гуравдугаарт*: төсвийн тогтвортой байдал хангагдах боломж бүрдэх юм.

Урт хугацааны үндэсний хөтөлбөр батлуулж, оролцогч байгууллагуудын чиг үүрэг, хариуцлага болон шаардлагатай төсвийн асуудлыг шийдвэрлэн СЕХ-ны ажлын албан Мэдээлэл, сургалт, судалгааны төв оролцогч талууд болох ЕБС, их сургууль бусад боловсролын байгууллагууд, хэвлэл мэдээлэл, иргэний нийгмийн байгууллага болон улс төрийн намууд зэрэг олон талын оролцоо /зөвхөн СЕХ -н оролцогч талуудтай хамтран ажилладаг биш оролцогч талууд ч мөн үндэсний хөтөлбөрийн хүрээнд харилцан хамтран ажиллах/-г хангаж, нэгдсэн удирдлага, хяналт, үнэлгээ хийж, хамтран ажиллах шаардлагатай байгаа нь судалгааны явцад харагдлаа. СЕХ нь "Менежер/Зохицуулагч"-ийн үүрэгтэйгээр урт хугацааны үндэсний хөтөлбөр хэрэгжүүлж, харин ТББ, ЕБС, хэвлэл мэдээлэл гэх мэт бусад оролцогч талуудыг шаардлагатай агуулга, санхүүгийн эх үүсвэрээр ханган хамтран ажиллах боломжтойг судлаачид онцолж байлаа.

Зураг 4.Сонгогчийн боловсролын хөтөлбөр хэрэгжүүлэхэд санал болгох загвар

Эх сурвалж: Экспертийн ярилцлага

Сонгуулийн төв байгууллага нь ардчиллыг бэхжүүлэх үндсэн институтийн нэг бөгөөд түүний бие даасан байдал, чадавх, үүргийн хүрээнд

сонгогчийн боловсролыг тогтвортой, шинжлэх ухааны үндэстэйгээр хэрэгжүүлж чадвал ардчиллын чанарыг хэмжих, иргэдийн төрд итгэх итгэлийг нэмэгдүүлэх, иргэдийн улс төрийн соёлыг дээшлүүлэх стратегийн чухал механизм болох юм.[24]

ДҮГНЭЛТ

Сонгууль нь ардчилсан засаглалын легитим чанарыг хангах суурь нөхцөл болохын хувьд сонгогчийн боловсролыг зөвхөн санал хураалтын техник үйл явцаар хязгаарлахгүйгээр сонгуулийн мөчлөг хооронд тасралтгүй үргэлжлэх иргэдийн ухамсарт оролцоо гэж үзэх хандлага олон улсад давамгайлж байна. Дэлхийн улс орнууд сонгогчийн боловсролыг институциональ, стратегийн түншлэл, олон нийтийн сүлжээний гэсэн үндсэн загваруудаар хэрэгжүүлэн, үр дүнгээ иргэдийн зан төлөвийн өөрчлөлтөөр хэмжих чиг хандлага руу шилжиж байгаа юм.

Монгол Улсын хувьд Сонгуулийн Ерөнхий Хороо хуулиар хүлээсэн чиг үүргээ хэрэгжүүлэх бүтэц, стратегитай хэдий ч улсын төсвийн дэмжлэг сул, гадаад санхүүжилтээс хамааралтай байгаа нь үйл ажиллагааны тогтвортой байдлыг алдагдуулж байна. Судалгааны үр дүнгээс харахад иргэд санал өгөх техникийн мэдлэгтэй боловч мөрийн хөтөлбөрт дүн шинжилгээ хийх шүүмжлэлт сэтгэлгээ дутмаг хэвээр байгаа тул экспертүүд өнөөгийн нөхцөл байдлыг хангалтгүй гэж үнэлжээ. Иймд цаашид төсвийн тогтвортой байдлыг хангаж, ерөнхий боловсролын сургууль, иргэний нийгэм, улс төрийн намуудын оролцоог нэгтгэсэн үндэсний хэмжээний экосистемийг бүрдүүлэх нь тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэх оновчтой арга зам мөн.

АШИГЛАСАН МАТЕРИАЛ

[24] Хууль зүйн академи “Гадаад орнуудын үндсэн хууль”, Улаанбаатар, 2024

Aceproject. 2025. *voter education.* https://aceproject.org/main/english/ve/vea02.htm.

Arnstein, S. R. 1969. “A ladder of citizen participation.” *Journal of the American Institute of Planners.*

center, The Carter. 2005. *Election obligations and standards.* Atlanta.

Democracies, Community of. 2000. *Warsaw Declaration* . Warsaw.

IDEA, International. 2005. *International IDEA.*

IFES. 2014. *Civic education for civil society: A guide for technical assistance providers.* https://www.ifes.org/publications/civic-education-civil-society-guide-technical-assistance-providers.

LEADAA. 2021. *Сонгуулийн ирц (сонгогчийн бүртгэл) судалгаа.* Улаанбаатар.

March & Olsen,. 1989. *Rediscovering institutions: The organizational basis of politics.* Free Press.

Mongolia, U.S. Embassy in. 2023. *Монгол Улсад залуучууд, эмэгтэйчүүдийн сонгууль, улс төрийн оролцоог идэвхжүүлэх* . https://mn.usembassy.gov/mn/pr-0.

Samples, J. 2004. *Taxpayer-funded voter education: A conflict of interest* . https://www.cato.org/policy-analysis/taxpayer-funded-voter-education-conflict-interest.

Samples, John. 2004. *Three Myths about Voter Turnout in the United States.* Washington, D.C.: Cato Institute.

Somin, I. 2013. *Democracy and political ignorance: Why smaller government is smarter.* Stanford University Press.

академи, Хууль зүйн. 2024. *Гадаад орнуудын үндсэн хууль.* Улаанбаатар.

Б.Чимид. 2008. *Сонгуульд суралцахуй (тогтолцоо, үйл явц, эрх зүй).* Улаанбаатар.

Д.Бат-Эрдэнэ. 2024. *Үндсэн хуульт ардчиллыг хамгаалах чиг үүрэг, сонгуулийн төв байгууллагын бүрэлдэхүүний хараат бус байдал.* Улаанбаатар: Титанпринт.

Д.Лүндээжанцан, Ч.Энхбаатар. 2025он . *Монгол Улсын Үндсэн хуулийн эрх зүй.* Улаанбаатар: Мөнхийн үсэг.

НҮБ, КОЙКА. 2025. “Шийдвэр гаргах түвшинд жендэрийн тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн оролцоог дэмжих нь төсөл.” Улаанбаатар.

СЕХ. 2024. *Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн.* Улаанбаатар .

—. 2024. *Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн дүн 1992-2024.* Улаанбаатар хот.

—. 2025. *Сонгуулийн ерөнхий хороо.* m-election.mn.

ТББ, Бодлогод залуусын хяналт. 2022. *Сонгуулийн амлалт.* https://www.policywatch.mn/databankgeneral.html.

УИХ. 1992. *Монгол Улсын Үндсэн хууль.*

УИХ. 2006. *Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль.* Улаанбаатар.

хороо, Үндэсний статистикийн. 2025. *Ерөнхий боловсролын сургуулийг өдрөөр суралцан төгсөгчдийн тоо.* www.1212.mn .

ХЭҮК. 2025. *Монгол Улс дахь Хүний эрх, эрх чөлөөний байдлын талаарх 24 дэх илтгэл.* Улаанбаатар: Адмон принт.

FUNCTIONS OF THE CENTRAL ELECTORAL MANAGEMENT BODY IN ENHANCING VOTER EDUCATION AND THEIR IMPLEMENTATION

Abstract: This article explores the international practices and mechanisms through which central electoral management bodies exercise their functions in enhancing voter education. By synthesizing global experiences, the study aims to define strategic pathways for improving the implementation of the statutory duties mandated to the General Election Commission (GEC) of Mongolia in the realm of voter education and civic engagement.

Key words: Voter education, General Election Commission, election, voter turnout, political culture.